

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. CONSTANTIN CUBLEȘAN

DOCTORAND:

VÎRTAN (PLEȘA) MARIANA SIMONA

ALBA IULIA

2017

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOLOGIE

**OCTAVIAN PALER – CĂLĂTORIE ÎN LABIRINTUL
UNEI SINGURĂȚĂȚI ASUMATE**

-MONOGRAFIE –

REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. CONSTANTIN CUBLEȘAN

DOCTORAND:

VÎRTAN (PLEȘA) MARIANA SIMONA

ALBA IULIA

2017

Octavian Paler – călătorie în labirintul unei singurătăți asumate

Octavian Paler este una dintre personalitățile spațiului cultural și social românesc care și-a așezat viața sub aura vibrantă a unei aventuri solitare prin care acest *caminante*, cognitiv și profund, a lăsat, celor care vor fi după el, o lecție interesantă și unică despre cum să trăiești în tumultul unei lumi a cărei desfășurare impetuoasă amplifică, la nesfârșit, zbaterile registrului sufletesc. O lume care a motivat, în același timp, aspirația spre evadare din constrângerile negative ale timpului istoric și geografic, determinându-l să își întoarcă privirea spre singurătatea creatoare de libertate, natura unui spirit confesiv și contemplativ prin definiție.

Singurătatea și izolarea, în mijlocul celor din jur, devin atribute ale acestei conștiințe ce trăiește în spiritul valorilor. Nu l-am întâlnit pe Octavian Paler așa cum se întâlnesc oamenii, față în față, pentru că nu ni s-au intersectat timpurile deși mi-ar fi plăcut nespuse de mult să am această onoare, dar l-am cunoscut prin intermediul scrierilor sale, al aparițiilor televizate, sau din presă, un dosar de existență care incită, prin complexitatea-i fermecătoare și captivantă.

Chiar și o astfel de întâlnire oferă posibilitatea de schimba ceva în modul în care poate fi privită, înțeleasă și construită viața, atât cât să avem timp pentru toate, înainte să murim. Despre această întâlnire este vorba în teza de doctorat: Octavian Paler – *Călătorie în sânul unei singurătăți asumate*. O călătorie pe care am întreprins-o, împreună cu scriitorul, ca să găsim, să înțelegem și să analizăm sensurile acestui *decalog al așteptării* întru singurătate și să completăm paradoxul vremurilor noastre cu alte realități compensatorii ale firescului existențial, în care centrul este întotdeauna ocupat de ființa aflată în încercarea de a-și redobândi sacralitatea.

Tema lucrării de față vine ca o confirmare a acestei opțiuni de a vedea lumea, urmând drumul, fără abateri al retragerii spre sine. Iar o lume atât de complexă și incitantă, nu se putea desfășura și nu putea fi reconstruită, ca întreg, decât în contextul unei ample monografii. Ideea unei astfel de lucrări ni s-a părut interesantă, deși, la o primă vedere, ar putea face pe oricine să exclame, în mod așteptat, „Încă o monografie?” La această întrebare s-ar cuveni să dăm un răspuns scurt, tăios și ironic: „Da. De ce nu?” Vom încerca să oferim o justificare pertinentă și necesară pentru a-i lămurii importanța realizării și motivele care au stat la baza scrierii ei.

Numeroși scriitori, fie din categoria celor vechi dar și contemporani au constituit, de-a lungul timpului, subiecte pentru monografiile critice, interpretative sau istorico-literare. Privirea

de ansamblu asupra tuturor palierelor care construiesc totalitatea unei astfel de cercetări, solicitată, de ambele tipuri de monografii, devine o provocare ce nu conține să își arate, dincolo de latura ei sisifică, antrenând câștigul cumulativ al abordării subiectului din multe puncte de vedere, o instaurare certă în ceea ce Lucian Blaga numea cunoașterea luciferică.

Privirea monografică aruncă asupra unui scriitor hegemonia cercetării totale, antrenând o veghe atentă a trăirilor, a actelor de viață, a relațiilor sale cu preajma, a corolarului gândirii, a simptomatologiei scrierilor. Monografia devine astfel o declarație autentică a găsirii legăturii omului – scriitor cu opera sa, cu timpul social, istoric și cultural în care trăiește, cu posteritatea mai apoi dar și un teren al nisipurilor mișcătoare o dată ce absența scriitorului de pe scena vieții implică imposibilitatea de a confirma sau de a infirma substanțialitatea și veridicitatea celor ce s-au scris despre sine și despre opera sa.

Iar cel care pornește acest demers este forțat să conștientizeze greutatea simbolică a unui astfel de excurs și să își asume totodată curajul de a lăsa să se rostogolească după cum ne învață Sisif piatra căutărilor din vârful muntelui la nesfârșit. Este singura posibilitate de a reconstrui *hic et nunc* o privire de ansamblu în care să se amestece, dirijat și controlat, epifaniile existențiale, cu epoca din care face parte pe care o trăiește și îl trăiește deopotrivă. Chiar dacă acest tip de scriere literară, metodologic diversificată și reînnoită, se concentrează asupra textelor scrise de autor și a biografiei sale, monografia devine importantă și suscită interes atunci când cele două premise ce o alcătuiesc sunt tratate, în mod egal.

Cercetarea noastră nu este prima scriere monografică despre acest *uomo universale*. Înaintea ei au apărut și alte studii monografice sau care respectă îndeaproape caracteristicile și direcțiile trasate de o astfel de lucrare, dintre care alegem să amintim, spre exemplificare, lucrarea de doctorat a doamnei Cristina-Eugenia Burtea-Cioroianu, *Octavian Paler – Studiu monografic*, care a fost și publicată la Editura Aius, din Craiova, în anul 2012, lucrarea de doctorat a doamnei lect. univ. dr. Cristina-Eugenia Mitrică, *Octavian Paler: Studiu monografic*, coordonată de prof. univ. dr. Marin Beșteliu, (Craiova, 2009), lucrarea de doctorat a doamnei Lidia Ghiulai, *Octavian Paler între autobiografie și mitologie*, (2014) coordonată de prof. univ. dr. Ion Simuț, sau lucrarea de doctorat a doamnei Judit-Mária Szilágyi-Szövérfi, *Octavian Paler: Conștiință și scriitură – Monografie*, (2016), coordonată de prof. univ. dr. Cornel Moraru și prof. univ. dr. Iulian Boldea.

Nu avem cunoștință însă de existența vreunui studiu complet în care să coexiste, o

abordare descriptivă, interpretativă și analitică menite să sondeze estetic, metatextual și contextual întreaga existență și activitate a scriitorului și omului Octavian Paler. Ne considerăm astfel norocoși să putem deschide calea viitoare spre realizarea unei astfel de opere complete. Nu spunem că lucrarea de față reușește să cuprindă în totalitate viața, trăirile, gândurile, ieșirile și intrările, infinite ca număr de și pe scena spațiului cultural, politic, literar social și publicistic românesc pe care scriitorul le activează, în cei optzeci de ani de viață, pentru că nu acesta este scopul nostru, și nici nu am avea cum să epuizăm fațetele relevante ale actelor sale de viață sau ale operei sale.

Noutatea cercetării, față de lucrările menționate pe aceeași temă, vine tocmai din încercarea de a realcătuși imaginea unui univers în care sunt reangrenate, într-un echilibru indubitabil, pe parcursul a cinci capitole distincte, toate zonele de interes care îl implică pe scriitor, supuse unui studiu atent: biografia sa, debutul literar prin poezie, așezat categoric sub semnul jurământului revocat, gloria literară atinsă prin jurnalele de călătorie: *Drumuri prin memorie. Egipt. Grecia, Drumuri prin memorie. Italia sau Caminante*, elemente cheie ale prozei eseistice, relația cu mitologia, spațiu al evadării din cotidian spre cunoaștere, romanul palerian și regăsirea propriului eu și, nu în ultimul rând, perioada zdruncinată ante și postcomunistă corelată cu realitățile dure ale cenzurii, față în față cu curajul de a spune adevărul despre lumea aflată în impas și tăcere. Documentația aferentă lucrării este integrată în cuprinsul unei bibliografii complexe. Partea a doua a studiului, atașată în anexe, se constituie drept o cercetare îndeaproape creativă și pertinentă a câtorva dintre punctele de maximă importanță care implicate, mai mult sau mai puțin, în viața scriitorului au avut un impact hotărâtor în destinul său.

Lucrarea își reclamă *originalitatea și creativitatea* și datorită încercării de a îmbina cercetarea hermeneutică activată prin despicarea punctuală și pas cu pas a ideilor, temelor, și substraturilor cognitiv-afective sau chiar pragmatice pe care le enunță opera scriitorului, în urma unei lecturi de tip *close-reading*, metodă fundamentală a criticismului modern care ne-a dat posibilitatea de a ne situa în angrenajul sofisticat al spațiilor compensative prin care autorul pune, la dispoziția lectorilor săi, propria sa interioritate, pe fondul unui tablou ontologic care obligă la un joc al măștilor adaptative.

Astfel lucrarea își câștigă o *dublă importanță*. Pe de o parte, sondează existența scriitorului, apelând la documentarea propriu-zisă, în biblioteci, în arhive sau „pe teren“ și, pe

de altă parte, activează pătrunderea în străfundurile sufletului său, oglindite în desfășurarea impetuoasă a operei, devenită obiect al unei analize speciale care presupune racordarea la principiile unor metodologii diferite, inovatoare și interesante, din aria studiilor literare. Din acest punct de vedere privită, lucrarea nu doar că poate fi considerată de *actualitate* ci și face posibilă întâlnirea contrapunctică prielnică a celor două abordări, cea modernă și cea tradițională, care în mod paradoxal, își găsesc aici o utilitate conexă.

Nu e mai puțin adevărat că despre personalitatea complexă a omului și a scriitorului Octavian Paler nu se poate vorbi decât așa. Biografia sa devine uluitoare dacă este pusă în strânsă conexiune cu opera lui. Nu se poate vorbi despre acesta decât sub forma împlinită și totală a unui ansamblu. Ambele devin memorabile dacă în fața lor se așează omul Paler și tot ceea ce reprezintă ființa sa, în raport cu lumea pe care a încercat s-o repare prin cuvânt, apropiind-o, câte puțin, de perfecțiune.

Din *perspectivă subiectivă*, această temă îndeamnă spre reflecție, spre căutarea și analiza stărilor, sentimentelor, crezurilor, temerilor, neîmplinirilor și chiar speranțelor omului Paler. Privită și analizată, în cheie *obiectivă*, tema propune încercarea de a-l așeza pe Octavian Paler acolo unde-și are locul cuvenit, pe etajul principal, în galeria consacrată de scriitori cu greutate ai literaturii române, pe treapta supremă a vieții politico-socio-culturale a României, în decursul celor optzeci de ani de existență. Titlul lucrării propune o deschidere amplă spre toate grilele de lectură, în încercarea de a subscrie unui model atitudinal care abundă în diversitate tematică, stilistică și discursivă.

Scopul cercetării este de a prezenta toate aspectele care îl declară pe Octavian Paler drept un sistem de referință pentru literatură, pentru spațiul social, cultural și chiar politic. Ideile reunite sub această temă coalizează pentru a oferi, astfel, o imagine obiectivă, țesută prin apelul la datele profilului uman îmbinat cu cel estetic, oarecum aparte, vibrant și imposibil de depășit, și nici măcar de egalat. Lucrarea s-ar concretiza astfel într-un demers reușit de a strânge la un loc informații secvențiale, articole critice, păreri și analize care adunate împreună ar da curs unei întâlniri a tuturor dimensiunilor umanului palerian: viața, socialul, politica, literatura și creația, în toată splendoarea ei. Lucrarea se întinde pe parcursul a cinci capitole împărțite în măsura în care pot evidenția și separat dar și împreună punctele-cheie ale acesteia.

Capitolul I, intitulat sugestiv *Experiența biografică* organizează evenimentele și momentele legate de viața și activitatea lui Octavian Paler și așezarea sa ca o amprentă vizibilă

și indispensabilă în spațiul românesc, vreme de opt decenii. O plimbare imaginară prin Lisa, topos ocrotitor al copilăriei, leagăn al dorului în adolescență și un *locus amoenus* al senectuții construit dintr-un amestec de obiectivitate și subiectivitate, marcă a unui narator care îmbină și valențele celui *heterodiegetic* și ale celui *homodiegetic*. Părăsirea acestui paradis, o Ithaca pentru care asemeni lui Ulise păstrează mereu un dor profund și greu, provocat în conștiința tânărului o dată cu plecarea sa forțată la București pentru studii, moment evocat în cuprinsul operei *Viața ca o coridă*. Volumul reface „autoportretul” autorului, disipat fragmentar în celelalte scrieri ale sale, adunând parcă, sub metafora dură a coridei, experiența trăirii: „un conglomerat în care se amestecă, în mod inepuizabil, autobiografia literară, confesiunea, conștiința, sinceritatea, trecutul și prezentul, ascensiunea spirituală ori socială, amintirea, scrisul sau subconștientul, tot atâtea fațete ale alcătuirii sinelui de care autorul uzitează, în încercarea de a crea profilul scriitorului, exponent al generației '60. Același capitol evidențiază tribulațiile bolii fizice antrenate într-un discurs confesiv în care relatarea parcurge drumul ultimei identificări a sinelui cu matca, cu clipa prezentă și cu înfruntarea finalului. Actantul experimentează și re trăiește, în mod asumat, beția epicureană a simțurilor atunci când sensurile existențiale proprii alunecă deconcertant în timpul copilăriei petrecute la poalele Munților Făgăraș, în satul Lisa, apoi alunecă resemnat în atmosfera citadinismului bucureștean, care îi fură, în mod irepresibil, copilăria, instaurând adolescența forțată deasupra anilor de școală, și de liceu.

Capitolul al II-lea, intitulat *Așezarea într-o asceză a ideii „creația vs. viața”*, prezintă evoluția incipientă dar și apogeul literar al autorului, prin apel la o serie de momente cheie fără de care această evoluție nu ar fi fost atât de interesantă: jurământul enunțat în tinerețe, o dată cu pierderea manuscriselor, și încălcarea târzie totuși a acestuia, prilej prin care vede lumina zilei primul volum de versuri, *Umbra cuvintelor*. Ne-am propus identificarea temelor și motivelor recurente ale liricii paleriene, încercând și o analiză succintă a poemelor – definiții lirice. Acest început stângaci va fi depășit mai apoi de scrierile ulterioare, jurnalele de călătorie și proza eseistică, permițându-i scriitorului să își atribuie gloria literară. Am realizat aici o analiză intratextuală și metatextuală a celor trei volume de călătorie, prin prisma cărora cunoaștem locațiile descrise dar nu din perspectiva unui călător ci, mai mult decât atât, reminescentelor livrești: *Drumuri prin memorie. Egipt. Grecia, Drumuri prin memorie. Italia și Caminante*.

Pe lângă volumele menționate aducem în discuție, prin filtrele aceleiași analize operele

Scrisori imaginare, Polemici cordiale, Aventuri solitare, Un muzeu în labirint. O istorie subiectivă a autoportretului, Eul detestabil. O istorie subiectivă a autoportretului, Rugați-vă să nu vă crescă aripi, Apărarea lui Galilei și Autoportret într-o oglindă spartă.

Capitolul al III-lea, numit *Mitologia și drumul înapoi spre redescoperirea condiției existențiale* reconstruiește, în cuprinsul său, lumea în care s-a refugiat Paler în adolescența sa, lumea mitologiei. Acest tărâm, amplu cercetat și îndeaproape cunoscut, va face posibilă detașarea de spațiul internatului bucureștean în care tânărul de unsprezece ani se vede abandonat, și care i-a încapsulat sentimentul umilinței și al ranchiunii adâncind clivajul în abisul interiorizării, al retragerii din fața lumii, o singurătate pe care și-a asumat-o drept călăuză, camarad și trăire, într-o lume în care îi este imposibil să se integreze. Prin urmare, strămutarea în celălalt spațiu, al miticului, îi permite să supraviețuiască într-un loc în care nu își găsește rostul, în care se simte străin așa cum mărturisește, de nenumărate ori, în scrierile sale. Nostalgia ce se țese în jurul acestei lumi duale devine mult mai gravă o dată cu întrebarea paleriană: De ce lumea nu mai poate crea mituri?

Capitolul al IV-lea, numit *Cartea sincerității auctoriale. Romanul palerian*, se clădește pe analiza celor două romane paleriene: *Viața pe un peron* și *Un om norocos*. Operele însumează raportarea omului la o serie de neliniști deasupra cărora tronează, parcă ostentativ, teama și, mai presus de ea, moartea. Cele două romane vorbesc despre condiția morală a omului instalat în așteptare și singurătate prin prisma unui profesor de istorie a cărui existență vine ca urmare a unui lung șir de eșecuri și care se retrage într-o gară pustie unde caută să se salveze. Celălalt personaj din *Un om norocos*, Daniel Petric, un altfel de ratat dar „norocos” retras într-un azil de bătrâni, reformulează aceeași imagine a retragerii din fața claustrării, a terorii, a erorii dar și a nedreptății.

Ultimul capitol, numit *Nostalgia umanității pierdute. Perioada ante și postdecembristă*, redă perioada zbuciumată a comunismului și a cenzurii dar și evenimentele care îl au în prim-plan pe Octavian Paler în spațiul presei, televiziunii și pe scena politică. Așezat sub semnul lui Don Quijote, permutat în Estul postcomunist, autorul rememorează imaginea Bucureștiului ajuns un spațiu care respinge visătorii incorect plasați în lumea negației totale. Celălalt volum analizat în acest capitol, *Vremea întrebărilor. Cronica morală a unui timp plictisit de morală* este cartea-mărturie a unui timp „plictisit de morală” pe marginea căruia scriitorul și alături de el cititorul reclamă niște întrebări ca urmare a schimbării pe care revoluția

din '89 o promisese prin jertfa celor morți noii societăți. Întrebările pe care le dezvoltă, în cuprinsul acestui volum, deservește toate aceeași realitate postdecembristă contrară așteptărilor și năzuințelor celor oprimați, și trecuți prin chinurile și terorele puse la cale de regim. Întreaga carte este impregnată de astfel de articole, în care gazetarul, scriitorul și moralistul Octavian Paler se întâlnesc sub condeiul omului care a înfruntat istoria trecând prin ea, a trăit momentele despre care vorbește, pe care le acuză sau le apără, a cunoscut oameni în jurul cărora a creat adevărate aure metafizice atunci când cei din jur, majoritatea fără niciun drept au încercat să le denatureze viața și activitatea pentru a-i reduce la tăcere, oameni în jurul cărora nu a putut zăbovi mai mult de o clipă intuind sau dovedind caractere cameleonice, burlești, sau de-a dreptul abjecte. A cunoscut cașavenci, demagogi și lași dar și caractere frumoase, demne și sincere. Alături de totu aceștia, a trăit realitatea unor timpuri aflate în schimbare, o schimbare mult așteptată dar care s-a dovedit a fi însă o copie fidelă a trecutului.

Partea a doua a lucrării atașată anexelor, adună o serie de informații menite să completeze profilul spiritual și civic al omului Octavian Paler, găzduind, în același timp, un jurnal de teren realizat în punctul prim cu puternic rol în procesul devenirii marelui scriitor și om de cultură – satul natal, Lisa.

Rămas în imaginea alterității drept o personalitate retrasă în sânul singurătății, după cum mărturisește chiar autorul, Octavian Paler, transpare frecvent în afara ei blamând, acuzând sau justificând algoritmi încurcați ai existenței. Ca un „spectator angajat” vorbește despre zbatările unei lumi pe care o descrie gravă, puternic zdruncinată, fie de realitățile sociale, fie de cele politice sau socio-culturale, într-un registru vizibil racordat la sinceritate și transparență. Iar cercetarea noastră a urmărit îndeaproape, în călătoria prin sânul singurătății asumate conotațiile, adevărurile, așteptările, regretele, temerile inscripționate în cuprinsul expresiei sale „sensul vieții e chiar viața”.

Cuvinte cheie: monografie, biografie, singurătate, corida, comunism, Lisa, mituri, deșertul, polemici cordiale, Sisif, Icar, Oedip, Don Quijote, anticălător, *România liberă*, pustiul, bătrânețea, moartea, iubirea, viața, destinul, călătoria, Sfinxul, piramidele, Grecia, Italia, Spiru Haret, cenzura, Olimpul, Galileo Galilei, jurământul revocat, parabola, autoportret, labirintul, memoria.

